

Сергісні Олена Віталіївна

*доктор медичних наук, професор кафедри психології
Дніпровського гуманітарного університету*

Супрун Ксенія Андріївна

*здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дніпровського гуманітарного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема домашнього насильства була завжди актуальною для будь-якого соціального устрою держави та в різних соціальних прошарках населення. Сьогодні, при підсиленні агресивності та тривожності суспільства, кризових явищах в галузі економіки, політики, моралі явища домашнього насильства мають тенденцію до поширення та розповсюдження та потребують уваги керівництва держави, суспільства, звичайних громадян до її вирішення.

Намагаючись вирішити проблему домашнього насильства, у грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з цим негативним явищем суспільстві.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон), домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Діяння визнається насильством лише тоді, коли воно порушує вимоги чинного законодавства і призводить чи може призводити до порушення конституційних прав і свобод члена сім'ї. Домашнє насильство може мати форму, як активних дій (нанесення побоїв, знищення майна тощо), так і бездіяльності, тобто пасивної поведінки особи, коли вона не вчиняє дій, які могла та повинна була вчинити, щоб запобігти настанню шкідливих наслідків (наприклад, ненадання допомоги члену сім'ї, який перебуває у небезпечному для життя становищі) [1,6].

До постраждалих відносяться особи, незалежно від того, чи проживають вони спільно зі своїми кривдниками, чи ні, серед яких необхідно виділити осіб,

які знаходяться в певній спорідненості (батьки, подружжя, діти, сестри та брати, та ін.), знайомі та випадкові люди.

Серед типів насильства в сім'ї виділяються найбільш типові:

між подружжям (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але зустрічаються протилежні випадки);

між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати);

між дорослими дітьми та батьками (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим). Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виростили в атмосфері уседозволеності.

Законодавство України у сфері протидії домашньому насильству закріплює такі його форми, як: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне.

Фізичне насильство включає нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Сексуальне насильство проявляється в протиправному посягненні одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї.

Психологічне насильство – це насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, що може викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або завдається шкода психічному здоров'ю особи.

Економічне насильство – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів.

Основними ознаками домашнього насильства є те, що воно завжди здійснюється за попереднім наміром, тобто умисно; дії нападника унеможливають ефективний самозахист, порушують права і свободи, спричиняють шкоду (фізичну, морально- психологічну, матеріальну) іншій особі, до якої застосовано насилля.

Насильником (кривдником) здебільшого стає людина, яка сама переживала насильство, має «занижену» самооцінку, прагнення контролю, домінування (ставить свої цінності, упередження вище за інші та нав'язує їх), не в змозі висловити свої потреби та зрозуміти потреби іншого. Нерідко насильник сприймає свої дії як єдину комунікацію – лише так його чують, поважають, бояться. Якщо насильник є соціопатом (людина з відхиленнями

у поведінці, клінічною нездатністю до соціальної адаптації), його характеризує також невміння співпереживати, садизм. [1.11.]

Аналіз причин у відхиленнях в поведінці особистості, їх детермінації, а також розладів поведінки впродовж багатьох десятиліть, залишаються актуальними для вітчизняних та зарубіжних дослідників у різних сферах наукового знання: загальній, соціальній та віковій психології, психіатрії, педагогіці, соціології, юриспруденції. Поняття детермінації – це сукупність чинників, що викликають, провокують, посилюють чи підтримують відхильну поведінку. [3. 352 с.]

Виокремлюються такі групи, що детермінують девіантну поведінку особистості: соціальні – визначаються несприятливими соціальними, економічними, політичними й іншими умовами існування суспільства; соціально – психологічні – пов'язані з несприятливими особливостями взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням з негативним впливом останнього на розвиток особистості; педагогічні – виявляються в недоліках сімейного та шкільного виховання; індивідуально – психологічні – пов'язані з наявністю певних характеристик індивіда, що ускладнюють процес його соціалізації. [2.192 с.; 4.520 с.]

Щодо постраждалого/постраждалої, то це людина, яка сприймає акт насильницьких дій як спосіб отримання любові через страждання, тобто вона засвоює психологію жертви та схильність до віктимної поведінки. Постраждалі мають проблеми із виставленням меж, кордонів, не вміють їх відстояти, в їхній простір можна втрутитися безкарно. Їхніми характерними рисами є сором, проблеми з відчуттям самоцінності. Жертва циклічного насильства може користуватися вигодами від насильства, наприклад: можливість в період затишшя скористатися почуттям провини, яку відчуває насильник, або отримувати прояви жалості від оточуючих (співчуття). Психологи також присвоюють постраждалим такий феномен, як «вивчена безпорадність», – явище, яке формується через те, що від насильства не захищали, його неможливо було уникнути, йому потурали, а тому, захист від нього втратив сенс. Тобто людина починає користуватися своїм становищем жертви для отримання певних вигод. [1.11.]

Людину, яка тривалий час потерпає від насильства, можна визначити за низкою ознак фізичного, економічного, сексуального та психологічного характеру.

До фізичних ознак насилля відносяться: погіршення фізичного й психічного здоров'я, емоційні та невротичні розлади; синці, забиті місця; відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла.

Психологічні ознаки насилля мають наступні прояви: страхи, тривожність, постійне почуття небезпеки (завжди перебуває наготові), нерішучість, повну безініціативність та відчуття безпорадності; депресію; схильність до одноманітних рухів та дій, втрату соціальних контактів з

родичами, друзями, гостре відчуття/прагнення самотності та ізолюваності; зневіра в можливості змін у власному житті на краще, відсутність ініціативи, страх перед життям, втрата сенсу інтересу до життя.

Серед причин, що призводять до домашнього насильства, виділяються: психологічні, які залежать від індивідуально-психологічних особливостей особистості, серед яких важливими рисами є акцентуації характеру, агресивність як риса та властивість особистості, схильність до девіантної, деліквентної (антисоціальної, асоціальної, злочинної, агресивної) поведінки; соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); медико-соціальні (шкідливі звички та потяги, серед яких алкоголізм, наркоманія; хвороби нервової системи та психічної сфери); економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття);

Відповідно до Закону про запобігання домашньому насильству, його профілактика визначається як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Протидія домашньому насильству – це система заходів, які спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді та спорту України «Запобігання та протидія насильству». Київ, 2018. 86с.
2. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки : навч.-метод. посібник. Львів, 2014. 192 с.
3. Девиантное поведение личности и группы : учебное пособие / Е. В. Змановская, В. Ю. Рыбников. СПб. : Питер, 2010. 352 с.
4. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник. К. : Либідь, 2011. 520 с.